

Київський університет імені Бориса Грінченка

ШИМКЕВИЧ КАТЕРИНА ОЛЕКСАНДРІВНА

УДК 94:341.217:061:341.322.5(497.1)"1991/2008" (043.3)

**УЧАСТЬ МЕЖУРЯДОВИХ ТА ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У
ПОДОЛАННІ НАСЛІДКІВ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ У КРАЇНАХ
КОЛИШНЬОЇ ЮГОСЛАВІЇ (1991–2008 рр.)**

07.00.02 – всевітня історія

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Київ – 2016

Дисертацією є рукопис.
Роботу виконано в Запорізькому національному університеті.

Науковий керівник: кандидат історичних наук, доцент
Бессонова Марина Миколаївна
ДУ "Інститут всесвітньої історії НАН України",
старший науковий співробітник
відділу трансатлантичних досліджень.

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, доцент
Саган Галина Василівна
Київський університет імені Бориса Грінченка,
професор кафедри всесвітньої історії;

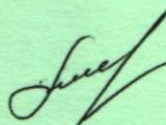
кандидат історичних наук, доцент
Стрельчук Наталія Василівна
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича,
доцент кафедри політології
та державного управління.

Захист відбудеться 14 вересня 2016 р. о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.133.02 у Київському університеті імені Бориса Грінченка за адресою: 04053, м. Київ, вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2.

Із дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Київського університету імені Бориса Грінченка за адресою: 04212, м. Київ, пр. Маршала Тимошенка, 136.

Автореферат розісланий "18" червня 2016 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Т.Г. Купрій

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дисертаційного дослідження. Масові злочини проти мирного населення є характерною рисою багатьох збройних конфліктів. Позиція світового співтовариства, як правило, спрямована на попередження таких порушень, а в разі неможливості цього – на подолання їхніх наслідків. Однак, міжнародні правозахисні механізми, сформовані ООН після Другої світової війни, для більшості сучасних локальних воєн виявилися непридатними та недієвими саме у справі захисту мирного населення. Досить показовою у цьому відношенні стала Балканська криза кінця ХХ – початку ХХІ ст., під час якої воєнні злочини проти мирних жителів набули неконтрольованого та масштабного характеру.

На дану проблему звертали увагу уряди багатьох країн світу, але важливу роль у спробах відстежити та припинити скоєння злочинів зіграли міжурядові та громадські інституції як міжнародного, так і національного рівнів. Вивчення діяльності цих організацій у вирішенні даного аспекту Балканської кризи набуває все більшої актуальності та важливості. Це обумовлено зростанням кількості локальних конфліктів та збільшенням випадків масового недотримання прав людини, як це можна побачити на прикладі України, Лівії, Сирії. Досвід республік колишньої Югославії у сфері ліквідації наслідків воєнних злочинів продемонстрував необхідність координації зусиль міжнародної спільноти, національних урядів та громадянського суспільства, що мало велике значення не тільки під час збройних конфліктів, а й при переході до мирного життя.

З огляду на це, дослідження проблеми подолання наслідків воєнних злочинів має і практичний вимір: проаналізований досвід роботи різноманітних організацій та волонтерських об'єднань щодо надання невідкладної допомоги постраждалим, документування фактів про скоєння воєнних злочинів та врегулювання їхніх наслідків у повоєнних суспільствах у колишніх югославських республіках може бути корисним для застосування і в інших регіонах світу.

Зв'язок роботи із науковими планами, програмами, темами. Дисертаційне дослідження виконане у межах наукової теми кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин історичного факультету Запорізького національного університету «Міжнародні відносини та політичний розвиток зарубіжних країн» (державний реєстраційний номер 0114U002651).

Тему дисертації затверджено на засіданні Науково-технічної ради Запорізького національного університету (протокол № 4 від 15 грудня 2011 р.) та уточнено на засіданні Науково-технічної ради ЗНУ (протокол № 4 від 19 листопада 2015 р.).

Метою дослідження є вивчення основних напрямів та форм діяльності міжурядових та громадських організацій у подоланні наслідків масових порушень прав людини, спричинених воєнними злочинами часів Балканської кризи на території країн колишньої Югославії.

Метою передбачено розв'язання таких завдань:

1. Проаналізувати історіографію, джерельну базу та обґрунтувати методологічні засади дослідження.

2. З'ясувати історичні витоки етноконфесійних протиріч у регіоні Західних Балкан.
3. Окреслити прояви воєнних злочинів під час Балканської кризи наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст.
4. Здійснити систематизацію основних груп організацій, задіяних у припиненні масових порушень прав людини та подоланні їх наслідків у країнах колишньої Югославії.
5. Розглянути процес вироблення та застосування міжурядових примусових механізмів, направлених на подолання злочинів проти цивільного населення у колишній Югославії.
6. Охарактеризувати зусилля міжурядових організацій щодо розслідування воєнних злочинів та покарання осіб, винних у їх скоєнні.
7. Дослідити особливості та специфіку правозахисного та гуманітарного напрямів діяльності міжурядових та національних громадських об'єднань у подоланні наслідків воєнних злочинів.

Об'єктом дослідження є діяльність міжурядових і громадських організацій упродовж кінця ХХ – початку ХХІ ст. Відповідно до цього, **предметом дослідження** є напрями та форми участі міжурядових і громадських організацій міжнародного та національного рівнів у подоланні наслідків воєнних злочинів, скоєних у країнах колишньої Югославії упродовж 1991–2008 рр.

Хронологічними межами дисертаційної роботи обрано період з 1991 р. до 2008 р. Нижня межа визначається першими спробами міжнародних організацій у 1991 р. припинити масовий характер порушення прав людини під час загострення міжетнічних конфліктів у тогочасній Югославії. Обрання верхньої межі зумовлено тим, що з 2008 р. ініціатива у подальшій діяльності з подолання наслідків воєнних злочинів у регіоні перейшла з міжнародного на національний рівень, що було пов'язано з утворенням "Регіональної комісії для встановлення фактів про всіх жертв воєнних злочинів та інших серйозних порушень прав людини, скоєних на території колишньої Югославії у 1991–2001 рр." (далі – Регіональна комісія).

Географічні межі дисертаційного дослідження охоплюють територію колишньої СФРЮ, або сучасних держав Боснії і Герцеговини, Косово, Македонії, Сербії, Словенії, Хорватії, Чорногорії.

Наукова новизна одержаних результатів. На основі аналізу вітчизняної та зарубіжної історіографії та широкого кола джерел, значну частину яких вперше введено до наукового обігу, було здійснено комплексне дослідження діяльності міжурядових та громадських організацій у сфері подолання наслідків воєнних злочинів, скоєних під час збройних конфліктів на території колишньої Югославії. Зокрема, *вперше*: систематизовано факти про основні прояви воєнних злочинів проти мирного населення як окремий вимір Балканської кризи кінця ХХ – початку ХХІ ст.; за напрямками діяльності класифіковано спеціалізовані міжурядові та національні організації, які виникли під час кризи на Балканах для подолання наслідків воєнних злочинів; доведено, що міжурядові та громадські організації міжнародного та національного рівня ефективно співпрацювали та координували свої зусилля щодо подолання наслідків масових порушень прав

людини на території колишніх югославських республік; охарактеризовано специфіку основних напрямів діяльності гуманітарних і правових установ ЄС та ООН на території колишньої Югославії у воєнний та постконфліктний періоди; виокремлено та проаналізовано такі напрями роботи місцевих громадських організацій, як "мирний активізм" та "подолання минулого", які стали основою для врегулювання міжетнічних протиріч та їхніх наслідків на локальному рівні; *уточнено*: доречність залучення військово-політичних блоків (ЗЄС та НАТО) для підтримки діяльності правозахисних та гуманітарних зусиль міжурядових та громадських організацій; *дістало подальшого розвитку*: вивчення механізмів, інструментів та напрямів роботи інституцій ЄС та ООН під час локальних конфліктів на прикладі країн колишньої Югославії; аналіз характерних рис діяльності міжурядових організацій як такої, що мала комплексний характер.

Практичне значення отриманих результатів. Основні положення, фактичний матеріал та висновки можуть бути використані фахівцями з міжнародних відносин, спеціалістами з вивчення внутрішньої та зовнішньої політики країн Центральної та Південно-Східної Європи; істориками, які досліджують воєнні злочини; при підготовці курсів та спецкурсів з проблем "Балканської кризи", країнознавства та всесвітньої історії. Окрім того, отримані узагальнення можуть бути корисними для налагодження співпраці міжурядових організацій та державних структур, з одного боку, та волонтерських і громадських об'єднань, з іншого. Наприклад, хорватський "Центр подолання минулого – Документа" (Загреб) та "Будинок прав людини" (Київ).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження є самостійно виконаною роботою, у якій викладено авторське бачення участі міжурядових та громадських організацій міжнародного та національного рівнів у подоланні наслідків воєнних злочинів у колишніх югославських республіках упродовж 1991–2008 рр. Наукові результати належать особисто автору та є її теоретичним і практичним внеском у розвиток історичної думки.

Апробація результатів дослідження здійснювалася під час проходження наукових стажувань у Департаменті інформації та вдосконалення вчителів при Софійському університеті Святого Климента Охридського (м. Софія, Болгарія, 2012 р.); у Центрі передових наукових досліджень Загребського Університету (м. Дубровник, Хорватія, 2012 р.); на Факультеті політичних наук Загребського Університету (м. Загреб, Хорватія, 2013 р., 2014 р.), Літній школі "Безпека у небезпечі" (м. Київ, 2014 р.).

Основні положення дисертаційного дослідження було представлено на всеукраїнських і міжнародних, наукових та науково-практичних конференціях, зокрема на: IV Міжнародній конференції молодих науковців "Історична наука на початку XXI століття: проблеми, минуле, сучасність, перспективи" (м. Херсон, 2009 р.); I Міжнародній науково-практичній конференції "Актуальні проблеми міжнародних відносин і зовнішньої політики країн регіону" (м. Луцьк, 2011 р.); Міжнародній науково-практичній конференції "Світ без кордонів" (м. Іваново, Росія, 2012 р.); Міжнародному круглому столі "Антиамериканізм у сучасному світі: причини та прояви" (м. Запоріжжя, 2012 р.); Міжнародній науково-практичній конференції "Актуальні проблеми новітньої історії зарубіжних країн"

(м. Київ, 2012 р.); Міжнародній науково-практичній конференції "Актуальні проблеми міжнародних відносин та дипломатії (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.)" (м. Вітебськ, Білорусь, 2013 р.); Першій Міжнародній науково-практичній конференції "Дипломатія. Політика. Комунікації: історична ретроспектива" (м. Київ, 2013 р.); Міжнародній науковій конференції "Актуальні проблеми всесвітньої історії: конфлікти як складова розвитку міжнародних відносин" (м. Київ, 2013 р.); Міжнародній науковій конференції "Перша світова війна: історичні долі держав і народів (приурочена 100-річчю початку Першої світової війни)" (м. Київ, 2014 р.); круглому столі "Геноциди та етнічні конфлікти у ХХ столітті" (м. Запоріжжя, 2015 р.).

Публікації. За результатами дисертаційного дослідження автором опубліковано 31 одноосібну наукову публікацію загальним обсягом 11,7 др.а., з яких 9 – статті у фахових виданнях, визначених переліком ДАК МОН України; 2 – у закордонних виданнях, одна з яких індексується за міжнародною наукометричною базою SCOPUS; 20 – в інших наукових виданнях.

Структура й обсяг роботи визначається постановкою проблеми, метою і завданнями наукового дослідження. Робота складається з переліку скорочень, вступу, чотирьох розділів, одинадцяти підрозділів, висновків, списку використаних джерел та літератури (582 позиції, з яких – 448 іноземних), та 19 додатків. Загальний обсяг роботи становить 298 сторінок, з них – 195 основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність проблеми, визначені мета, дослідницькі завдання, об'єкт, предмет, хронологічні та територіальні межі; показано наукова новизна та практичне значення дисертаційного дослідження; сформульовано зв'язок із науковими планами, програмами, темами; висвітлено апробацію основних положень та висновків дисертації.

Перший розділ дисертаційної роботи "**Методологічні засади дослідження**" присвячено стану розробленості теми у науковій літературі, використаній джерельній базі та методам дослідження.

У підрозділі 1.1. "*Стан наукової розробки проблеми*" здійснено огляд наукових робіт вітчизняної та зарубіжної історіографії з тематики дисертаційного дослідження. На даний момент існує значний доробок праць, присвячених власне кризі на Балканах кінця ХХ – початку ХХІ ст., міжетнічним конфліктам у регіоні (М. Гелетій, М. Загар та М. Клименчич, Г. Саган, Н. Стрельчук тощо); державотворчим процесам у колишніх югославських республіках (І. Банац, В. Васильєв, Т. Джуда, М. Нагірний, О. Усатенко). У роботах зарубіжних вчених-балканістів можна простежити наявність протилежних підходів до інтерпретації Балканської кризи. Зокрема, для американської та європейської історіографії характерним є обвинувачення Сербії у розпаді югославської федерації; розпалюванні її керівництвом міжетнічних конфліктів у Боснії і Герцеговині, Хорватії, Косово; організації злочинів проти мирного населення. Російські автори вважають, що початок Балканської кризи було спровоковано внутрішніми

негараздами у Югославії, а подальша ескалація кризи стала наслідком визнання країнами Європи незалежності Словенії та Хорватії у 1991 р. Специфікою робіт постюгославських (боснійських, косовських, сербських, македонських, хорватських) авторів при висвітленні будь-яких аспектів кризи є переважання одностороннього погляду, який спрямований на виправдання та пояснення позиції власної країни. На цьому тлі роботи українських дослідників демонструють наявність критичного ставлення та намагання комплексно вивчити різноманітні аспекти кризи на Балканах.

Наявні в українській та зарубіжній історіографії роботи варто поділити на три групи. До першої групи слід віднести роботи, сфокусовані на вивченні діяльності міжурядових організацій у країнах колишньої Югославії. Автори, які досліджували діяльність ЄС, ООН, НАТО, Міжнародного трибуналу з колишньої Югославії (далі – МТКЮ), спеціально не вивчали роль зазначених організацій у подоланні наслідків воєнних злочинів. Так, у роботах В. Березіна "Політика Європейського союзу на початковому етапі югославської кризи (1990–1992 рр.)" (2009) і С. Хінкової "Югославський випадок. Етнічні конфлікти у Південно-Східній Європі" (1998) здебільшого висвітлено дипломатичні зусилля ЄС. У публікаціях Т. Коноваленко "Співпраця ООН-НАТО-ОБСЄ-ЄС у врегулюванні югославської кризи" (2008) та Г. Мюррей-Мюллера "Окрім трагедії: інтервенція НАТО у колишній Югославії" (2007) досліджено військові операції та миротворчі місії НАТО. У працях Дж. Локленда "Пародія на правосуддя: Гаазький трибунал проти Слободана Мілошевича" (2009) і О. Матвеева "Гаазький трибунал і процес над С. Мілошевичем: погляд на проблему" (2008) вивчено причини створення трибуналу і його організаційну структуру. Дещо побіжно у деяких роботах, зокрема Ф. Аямі "Позначення Боснії. Байдужість Б. Бутроса-Галі" (1996) та А. Гуменюк "Роль ООН у врегулюванні конфліктів на терені колишньої Югославії (перша половина 90-х рр.)" (2000), розглядалися гуманітарні зусилля ООН та її спеціалізованої інституції Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (далі – УВКБ) під час конфліктів у Боснії і Герцеговині та Хорватії. Спільним для цих робіт є те, що науковці досліджували переважно воєнний період діяльності організацій, який хронологічно охоплює 1991–1995 рр.

До другої групи можна віднести роботи, в яких розглядалася діяльність національних та місцевих громадських організацій, що відігравали значну роль у подоланні наслідків Балканської кризи та, зокрема, воєнних злочинів. Їх діяльність аналізується, переважно, у роботах, створених самими учасниками цих інституцій. Наприклад, це роботи Б. Білича "(Пост)югославська антивоєнна участь: тема дослідження, яка потребує уваги" (2011) та С. Дворніка "Актори без суспільства. Участь громадських акторів у посткомуністичних трансформаціях" (2009). Головний акцент у таких публікаціях зроблено на висвітленні лише деяких аспектів подолання наслідків Балканської кризи та автори переважно висвітлювали постконфліктний період.

Третю групу робіт склали статті та монографії, присвячені аналізу основних проявів воєнних злочинів, що мали місце у країнах колишньої Югославії під час Балканської кризи. Особливий наголос дослідники робили на вивченні проявів геноциду, політики "етнічних чисток" та масових вбивств; проблеми біженців,

переселених осіб та питання їхнього повернення і майнових претензій. Зокрема, ці види злочинів досліджувалися у статтях Н. Барич "Чи у 1995 р. Хорватія здійснила "етнічні чистки" сербів?" (2004) та С. Таннера "Масові злочини у колишній Югославії: участь, покарання та запобігання" (2008), монографії В. Цветковича "Страх та приниження (Війна у Югославії та вигнанці у Сербії 1991–1997 рр.)" (1998) тощо. Окремим напрямом досліджень стало вивчення таких проявів порушень прав людини як створення концентраційних таборів на території республік колишньої Югославії. До дослідження цих аспектів зверталися К. Аскін ("Табір Омарска, Боснія – ніколи більше порушених обіцянок", 2003) та Ф. Сварм ("Табір Челебічі", 1996), роботи яких присвячені аналізу причин появи концтаборів у Боснії і Герцеговині та Косово, умов перебування людей у них, реакції міжнародної спільноти на їхнє відкриття.

Таким чином, комплексного дослідження участі міжурядових та громадських організацій міжнародного та національного рівнів у подоланні наслідків воєнних злочинів у колишніх югославських республіках на даний момент не здійснено. У дослідженнях, присвячених Балканській кризі, діяльність означених організацій окреслювалася побіжно та не була предметом спеціального аналізу. Найбільшу увагу вітчизняні та зарубіжні дослідники приділяли міжурядовим міжнародним організаціям – ЄС, МТКЮ, НАТО, ООН. Водночас, як робота національних та місцевих об'єднань у колишніх югославських республіках була об'єктом вивчення переважно західнобалканських вчених.

Підрозділ 1.2. *"Джерельна база дослідження"* присвячено огляду опрацьованого комплексу різнопланових джерел, основну групу яких склали документи міжурядових та громадських організацій міжнародного та національного рівнів. Використані матеріали можна поділити на дев'ять груп: (1) міжнародні нормативно-правові акти "Конвенція щодо статусу біженців", "Керівні принципи з питань переміщення осіб всередині держави", "Римський статут" 1998 р., "Женевські конвенції 1949 р. про захист жертв війни"; (2) документи міжнародних міжурядових організацій, європейських структур (ЗЄС, ЄС, ОБСЄ), НАТО, ООН та її спеціалізованих інституцій, МТКЮ¹; (3) документи урядів (органів влади) республік колишньої Югославії, матеріали Держдепартаменту США; (4) документи міжнародних неурядових організацій "Міжнародної амністії", "Міжнародної групи управління", "Міжнародної кризової групи", "Наглядача за правами людини"; (5) документи національних неурядових та громадських організацій "Антивоєнної кампанії Хорватії" (Хорватія); "Дослідницького і документаційного центру" (Боснія і Герцеговина)²; "Центру гуманітарного права" (Сербія); "Центру подолання минулого – Документа" (Хорватія)³; (6) джерела особистого походження: спогади політичних діячів;

¹ Annual reports of the International Tribunal for the prosecution of persons responsible for serious violations of international humanitarian law committed in the territory of the former Yugoslavia since 1991 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.icty.org/en/documents/annual-reports>. – Назва з титуту екрану.

² Ubijeni i nestali hrvati Bosne i Hercegovine 1991-1995. – Godina XXVI. Posebni broj. – kolovoz 2008. – Sarajevo : Istraživačko dokumentacioni centar/Research and Documentation Center. – 100 str.

³ Rat, dokumentiranje i pravni status žrtve / Urednik: Igor Roginck. – Documenta – Centar za suočavanje s prošlošću; Kuća ljudskih prava. – Zagreb, travanj 2011. – 178 str.

представників МТКЮ; сербських та хорватських військовослужбовців; журналістів; волонтерів; свідчення біженців та постраждалих; (7) матеріали періодики, представлені газетою "Дубровницький вісник", збірками листівок "Голос з Дубровника"⁴ та "Білий шлях – Боснії Срібної голос"; (8) статистичні матеріали; (9) зображальні джерела: картографічні; кіно- та фотодокументи; матеріали музейних експозицій. Цей комплекс різнопланових джерел дозволив здійснити дослідження ролі провідних урядових і громадських організацій міжнародного та національного рівнів.

У підрозділі 1.3. *"Методи дослідження та ключові поняття"* окреслено основні методи та принципи дослідження. Так, із загальнонаукових методів залучено аналіз та синтез, які були застосовані для дослідження специфіки роботи міжурядових та громадських організацій на теренах колишньої Югославії. З-поміж спеціально історичних методів використано: історичний метод для аналізу особливостей кожного виду воєнних злочинів, їх наслідків та впливу на подальший розвиток суспільств колишньої Югославії; системно-структурний метод – для виявлення комплексного характеру напрямів роботи міжурядових та громадських організацій; метод періодизації – для виділення двох основних періодів у діяльності всіх організацій у колишній Югославії: "воєнний" (упродовж активної фази Балканської кризи) та "постконфліктний" (повоєнна відбудова та подолання наслідків воєнних злочинів); використання порівняльно-історичного методу надало можливість виявити спільні та відмінні риси у роботі міжурядових та громадських організацій, специфіку їхньої діяльності під час різних періодів кризи; ретроспективний метод – для виявлення історичних передумов порушень прав людини під час Балканської кризи кінця ХХ – початку ХХІ ст.; проблемно-хронологічний метод – для виокремлення основних проблем у хронологічній послідовності, пов'язаних із перебігом Балканської кризи та спробами подолання наслідків воєнних злочинів. Дисертаційне дослідження побудоване на загальнонаукових принципах історизму, багатофакторності та об'єктивності.

Ключовими поняттями у дисертаційному дослідженні стали "Західні Балкани", "воєнні злочини", "геноцид", "злочини проти людства", "злочини проти людяності", "біженці та переселені особи", "концентраційні табори", "етнічні чистки", "ентитет", "анклав", "рожева зона", "безпечний район", "превентивна дипломатія", "політика примусу до миру", "мирний активізм", "подолання минулого".

Другий розділ **"Історичні обставини діяльності організацій, залучених до вирішення наслідків воєнних злочинів у країнах колишньої Югославії"** містить аналіз витоків міжетнічних протиріч і основних проявів воєнних злочинів, та спроби систематизувати основні групи організацій, задіяних у припиненні масових порушень прав людини та подоланні їхніх наслідків у країнах колишньої Югославії.

У підрозділі 2.1. *"Витоки міжетнічних протиріч у регіоні Західних Балкан"* здійснено ретроспективний огляд історичного розвитку основних етнічних груп у Західних Балканах. Констатовано, що етноконфесійні протиріччя, які лягли в

⁴ Glas iz Dubrovnika / Ur. Prof. Alojzije Prosolj. – Zagreb : Svata Glazba, 1994. – XIV, 144 str.

основу Балканської кризи кінця ХХ ст., мали глибокі історичні корені. Формування відмінностей між народами Західних Балкан (македонцями, мусульманами, сербами, словенцями, хорватами, чорногорцями) відбувалося під значним впливом географічного, релігійного та зовнішнього чинників. Наприкінці ХХ ст. невирішеність національного та територіального питань у Югославії призвела до загострення етноконфесійних конфліктів та їх перетікання у збройну форму, відому як Балканська криза. Із розпадом Югославії позиція та діяльність радикально налаштованих керівників колишніх югославських республік додатково загострювала і поглиблювала протиріччя у міжетнічній сфері, а їхнє штучне розпалювання призвело до масштабних порушень прав людини та воєнних злочинів.

Підрозділ 2.2. *"Востні злочини часів Балканської кризи (кінець ХХ – початок ХХІ ст.)"* присвячено узагальненням основних проявів масових порушень прав людини, які були кваліфіковані міжнародними інституціями як воєнні злочини. Першими проявами масового характеру злочинів стала поява біженців, переселених або депортованих осіб. Специфічною рисою Балканської кризи було існування низки концентраційних таборів (Керестінец, Омарска, Челебічі, Фоча) та т.з. центрів для затриманих цивільних осіб (Босанска Дубіца, Лесниця, Пріедор). Окрім того, як свідчать матеріали МТКЮ та національних громадських організацій, під час міжетнічних конфліктів у Західних Балканах здійснювалися "етнічні чистки" (Республіка Сербська Країна, Люботен), сексуальне насилля (Сараєво), масові вбивства та поховання (Братунац, Вуковар), акти геноциду (Сребрениця) тощо.

Воєнні злочини під час Балканської кризи мали системний та комплексний характер. Їх скоювали представники усіх сторін міжетнічних конфліктів та вони мали місце у більших чи менших масштабах на території усіх колишніх югославських республік. Порушення прав людини варіювалися від примусу до виселення з місць постійного проживання, масових вбивств та актів геноциду. Насилля над цивільним населенням та пошкодження об'єктів і пам'яток мало як цілеспрямований (акти геноциду, руйнування), так і спонтанний (масові вбивства, "етнічні чистки", концтабори) характер. Окрім цього, наслідком збройних конфліктів у країнах колишньої Югославії була руйнація як стратегічних, так і релігійних, культурних, побутових об'єктів та споруд.

У підрозділі 2.3. *"Міжурядові та громадські організації, задіяні у подоланні масових порушень прав людини"* здійснено спробу виявити основні групи міжурядових та громадських організацій, які брали участь у вирішенні проблеми воєнних злочинів. Відзначимо, що до цього долучалися не тільки вже існуючі міжнародні та національні об'єднання, а й спеціально започатковані міжнародні структури (Комісія експертів ООН, Сили ООН з охорони – далі СООНО), робота яких була підкріплена новоствореними громадськими організаціями країн колишньої Югославії ("Антивоєнна кампанія Хорватії" (Хорватія), "Центр гуманітарного права" (Сербія), "Форум громадян Тузли" (Боснія і Герцеговина) тощо).

Наявні організації відрізнялися за способом утворення, компетенцією та напрямками діяльності (систематизація наведена у додатках до дисертації). У

колишніх югославських республіках діяли правозахисні, гуманітарні, військово-політичні та універсальні об'єднання, які спиралися на допоміжні інституції – миротворчі та моніторингові місії, волонтерські групи тощо.

У третьому розділі **"Зусилля міжурядових організацій щодо формування та застосування механізмів подолання наслідків воєнних злочинів часів кризи на Балканах"** проаналізовано діяльність інституцій щодо припинення масових воєнних злочинів, а також їхнє розслідування та покарання винних.

У підрозділі 3.1. *"Вироблення примусових механізмів для припинення масових порушень у сфері прав людини"* розглянуті зусилля провідних міжурядових організацій, які спочатку було зосереджено на дипломатичному та політичному аспектах вирішення кризи, її локалізації та недопущенні виходу за межі регіону Західних Балкан. Для припинення масових порушень прав людини у колишній Югославії виникла реальна необхідність у застосуванні примусових механізмів, які було вироблено та реалізовано міжурядовими міжнародними організаціями. Провал "превентивної політики" ЄС та НБСЄ у 1991 р., а також збільшення кількості злочинів проти мирного населення, стали причинами впровадження режиму санкцій, операцій з підтримання миру, а також "політики примусу до миру" та миротворчості, які втілювалися майже паралельно. Перші примусові заходи (санкції), особливих успіхів не мали. Скоординована на міжнародному рівні "політика примусу до миру" ефективно доповнила інші примусові механізми та реально вплинула на деескалацію міжетнічних конфліктів у Західних Балканах, зупинивши прояви масштабного насилля. Залучення військово-політичних блоків ЗЄС та НАТО дозволило створити умови для розгортання СООНО, головним завданням яких було проведення миротворчих операцій. У постконфліктний період зусилля СООНО, НАТО та інших міжнародних спеціальних груп та місій було спрямовано на виконання військових аспектів мирних договорів, співробітництво із МТКЮ, цивільну діяльність тощо.

У підрозділі 3.2. *"Створення спеціальних інституцій для розслідування та покарання за воєнні злочини"* проаналізовано діяльність міжнародних організацій щодо розслідування масових порушень прав людини під час Балканської кризи та вироблення методів покарання за їх скоєння. Факти про воєнні злочини фіксувалися з самого початку кризи, тому виникла нагальна потреба вже під час активних військових дій розпочати їхнє розслідування. Цим на теренах колишньої Югославії активно займалися Комісія експертів ООН та структури ЄС. До їхньої компетенції входило розслідування воєнних злочинів: збір, розгляд та аналіз фактів про серйозні порушення Женевських конвенцій та норм міжнародного гуманітарного права на території колишньої Югославії.

Головними досягненнями Комісії експертів стали: накопичення великої кількості фактичного та документального матеріалу; створення бази даних про масові порушення прав людини на території колишньої Югославії; встановлення значних масштабів загибелі цивільних осіб під час конфліктів у Боснії і Герцеговині та Хорватії; визначення характеру порушень, які були складовою політики урядів республік колишньої Югославії. Наслідком діяльності місій ЄС стало підтвердження фактів загибелі людей та скоєння масового насилля проти жінок.

Важливим результатом діяльності міжурядових інституцій у процесі подолання наслідків воєнних злочинів стало рішення про необхідність на міжнародному рівні покарати винних за порушення прав людини та недотримання норм міжнародного гуманітарного права. Тому утворення МТКЮ можна розглядати як виважений та цілеспрямований крок, продиктований умовами перебігу кризи. У роботі Гаазького трибуналу важливу роль відіграла співпраця всіх залучених міжнародних та національних інституцій. Специфікою цієї взаємодії було те, що національні уряди колишніх республік Югославії спочатку всіляко уникали співпраці із МТКЮ, але згодом, під тиском ЄС та США, почали виконувати свої зобов'язання перед трибуналом. Діяльність МТКЮ істотно залежала від зовнішніх (міжнародна підтримка) та внутрішніх (налагодження співпраці з країнами колишньої Югославії) факторів.

Четвертий розділ **"Співпраця міжурядових і громадських організацій у правозахисній та гуманітарній діяльності у країнах колишньої Югославії"** присвячено комплексному дослідженню співробітництва різноманітних організацій у Західних Балканах.

У підрозділі 4.1. *"Правозахисний напрям подолання наслідків воєнних злочинів у колишній Югославії"* охарактеризовано співпрацю міжурядових та неурядових організацій. Першими правозахисними організаціями, які ще напередодні розпаду югославської федерації звернули увагу та почали фіксувати значні порушення у сфері прав людини у цій країні, стали "Наглядач за правами людини" та "Гельсінська група". До цих організацій у період активних воєнних дій долучилися міжурядові правозахисні організації, які співпрацювали з ЄС, різноманітними інституціями ООН, Міжнародним комітетом Червоного Хреста, прокурорською та слідчою службами МТКЮ, Державним Департаментом США, місцевими правозахисними організаціями, чисельними жіночими та іншими групами і центрами.

Основними формами правозахисної роботи у воєнний період були: фіксація та оцінка порушень прав людини; моніторинг правової системи та свободи слова; оприлюднення інформації про воєнні злочини. Окремо організовувалися місії загального спостереження за ситуацією у кожній з республік, метою яких була оцінка ситуації у таких сферах як становище національних меншин, права жінок і дітей, поводження з ув'язненими, робота судової системи, дотримання правил ведення війни, майнових та соціальних прав тощо. Крім того, створювалися місії для розслідування конкретних випадків порушення, про які повідомляли місцеві правозахисники

У постконфліктний період відбулася переорієнтація правозахисної роботи на сприяння процесам трансформації повоєнних суспільств, а саме: реорганізацію судової та правової систем республік колишньої Югославії; реалізацію проектів з укріплення довіри між представниками різних етнічних груп; вирішення майнових питань; проведення просвітницької роботи; правову підтримку окремих категорій населення (особливо жінок та ветеранів – учасників конфліктів).

У підрозділі 4.2. *"Гуманітарний вимір роботи інституцій у Західних Балканах"* аналізується роль міжурядових та неурядових гуманітарних організацій, діяльність яких була важливою складовою загального процесу

подолання проблем, викликаних воєнними злочинами. Провідна роль у цьому належала різноманітним інституціям системи ООН, які активно співпрацювали з низкою міжурядових та місцевих неурядових організацій. Вони займалися розробкою та реалізацією механізмів забезпечення постраждалих невідкладною допомогою та попередження гуманітарної катастрофи. Спільним для діяльності міжурядових та місцевих організацій було: створення власних пошукових груп; контроль з боку ООН над відправленням гуманітарних конвоїв з товарами першої необхідності та моніторингових місій до постраждалих районів; визначення стратегії та механізмів діяльності з боку УВКБ; тісне співробітництво із МТКЮ та правозахисними організаціями міжнародного та місцевого рівнів. Участь гуманітарних організацій у врегулюванні проблеми воєнних злочинів була досить ефективною. Тривала присутність у регіоні Західних Балкан була зумовлена масштабами злочинів та руйнувань. Це дозволило попередити розвиток гуманітарної катастрофи під час кризи та сприяло успішній відбудові інфраструктурних об'єктів у постконфліктний період.

Таким чином, подолання гуманітарних проблем, викликаних воєнними злочинами та їхніми наслідками, відбувалося за активної взаємодії міжнародних та місцевих неурядових організацій. Зусилля цих установ координувалися УВКБ, що дозволило у воєнний період кризи ефективно та дієво надавати допомогу постраждалим, а у постконфліктний період створити умови для їх адаптації до мирного життя та проводити поступову відбудову соціально-побутової інфраструктури.

У підрозділі 4.3. *"Діяльність національних громадських об'єднань щодо подолання наслідків воєнних злочинів упродовж кризи на Балканах"* здійснено спробу проаналізувати зусилля західнобалканських громадських об'єднань. Діяльність місцевих організацій тривала як упродовж кризи, так і після її завершення, та мала комплексний характер у межах двох взаємопов'язаних напрямів – "мирного активізму" та "подолання минулого".

"Мирний активізм" передбачав реалізацію низки заходів, спрямованих на врегулювання Балканської кризи мирним шляхом: проведення антивоєнних ініціатив через організацію так званих "днів миру" та "мирних караванів"; надання гуманітарної та правозахисної допомоги постраждалому населенню; підтримка волонтерського руху; збір даних про злочини. "Подолання минулого" (або "робота з минулим") полягало у дослідженні проявів воєнних злочинів та ознайомлення із ними громадськості. Цей напрям у роботі західнобалканських неурядових організацій сформувався наприкінці 1990-х рр. і став пріоритетним, оскільки охоплював декілька вимірів – вивчення злочинів, збір документального та фактологічного матеріалу про них; формування у суспільствах культури толерантності; розповсюдження "мирного активізму"; моніторинг судових процесів над воєнними злочинцями у судах місцевої юрисдикції; надання правової допомоги постраждалим та їх родинам; ведення діалогу із урядовими інституціями щодо підтримки жертв конфліктів.

У 2008 р. за ініціативою "Центру гуманітарного права" (Белград), "Центру подолання минулого – Документа" (Загреб) та "Дослідницького і документаційного центру" (Сараєво) було створено Регіональну комісію, до якої

згодом долучилась низка організацій, юридичних та фізичних осіб з Боснії і Герцеговини, Косово, Македонії, Сербії, Словенії, Хорватії, Чорногорії. Діяльність саме цієї організації, кількість учасників якої наприкінці 2015 р. становила більше шести тисяч членів, започаткувала новий етап у вирішенні проблеми воєнних злочинів у республіках колишньої Югославії, що потребує окремого дослідження.

ВИСНОВКИ

1. Здійснений огляд наукової розробки участі міжурядових та громадських організацій міжнародного та національного рівнів у подоланні наслідків воєнних злочинів, скоєних під час Балканської кризи наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст., засвідчив відсутність комплексних досліджень з такої тематики у вітчизняній та зарубіжній історіографії. Залучений комплекс різнопланових джерел, а також окреслені методи дослідження дозволили вивчити основні напрями, форми, періоди діяльності означених організацій та виконати поставлені дослідницькі завдання.

2. Історичні витоки національних протиріч, які становили основне підґрунтя Балканської кризи, слід вбачати перш за все у приналежності народів Західних Балкан до різних культурних та релігійних спільнот, що було обумовлено географічним, релігійним та зовнішнім чинниками. Це мало наслідком етнічну, територіальну та культурну диференціацію косовських албанців, македонців, мусульман, сербів, словенців, хорватів, чорногорців. Упродовж ХІХ–ХХ ст. протиріччя, закладені ще з часів їх розселення на Балканському півострові, поглибилися і викликали різке загострення національних проблем у Югославії на початку 1990-х рр. Невирішені суперечки стали предметом політичних маніпуляцій радикально налаштованих керівників югославських республік, що сприяло штучному розпалюванню міжетнічного конфлікту. Це стало однією з головних причин ескалації Балканської кризи, перетікання конфліктів у збройну форму, наслідком чого були масові порушення прав людини.

3. Вивчення доступних документів та матеріалів дозволило систематизувати прояви воєнних злочинів, що мали місце під час Балканської кризи. Найбільш поширеними були: свавільні арешти, звільнення з роботи, здійснення психологічного тиску, примусове виселення із будинків, конфіскація майна, примусове вигнання з місць постійного проживання, руйнація культурних, історичних та культових споруд і цивільних об'єктів, знущання, сексуальне насилля, організація концтаборів та спеціальних центрів для затриманих, проведення кампаній з етнічної зачистки територій, масові вбивства та поховання, геноцид. Скоєння злочинів відбувалося цілеспрямовано і мало масштабний характер, що негативно позначилося на всіх сферах внутрішнього життя та міждержавних відносинах на Балканах.

4. До подолання наслідків воєнних злочинів на території країн колишньої Югославії долучилися як провідні міжнародні міжурядові та неурядові організації, так і ціла низка національних громадських об'єднань, що різнилися своєю компетенцією та напрями діяльності. Специфікою була співпраця як вже

існуючих, так і спеціально утворених міжнародних інституцій, а також їх взаємодія із місцевими волонтерськими та громадськими об'єднаннями, які виникли під час кризи на Балканах.

5. Для припинення масових порушень прав людини у республіках колишньої Югославії існувала реальна необхідність розробки та застосування примусових механізмів. Це було викликано невдалими спробами попередити та зупинити ескалацію насильства за допомогою "превентивної дипломатії", застосованої ЄС та НБСЄ у 1991 р. Серед примусових механізмів надважливими були: режим санкцій, проведення операцій з підтримки миру, "політика примусу до миру" та повоєнна миротворчість. Для проведення операцій з підтримки миру були створені СООНО, які займалися гуманітарною та моніторинговою діяльністю, що дозволило частково локалізувати кризу у межах колишньої Югославії. Втім, через обмежений мандат миротворців (неможливість застосовувати воєнну силу для захисту) масові воєнні злочини проти мирних жителів так і не були зупинені. Значну допомогу у впровадженні санкцій та проведенні операцій з підтримки миру надавали ЗЄС та НАТО. Однак, найактивнішу фазу "політики примусу до миру" (бомбардування) здійснював тільки Північноатлантичний альянс. Нанесення авіаударів по позиціях боснійських та хорватських сербів упродовж 1994–1995 рр. та СРЮ у 1999 р. дозволило зупинити збройні конфлікти, хоча другу військово-повітряну кампанію не було санкціоновано РБ ООН. Під час повоєнної миротворчості сили СООНО, НАТО та інші організації були залучені до подолання наслідків конфліктів у всіх сферах внутрішнього життя колишніх югославських республік.

6. Зусилля міжурядових організацій були спрямовані на розслідування воєнних злочинів та покарання осіб, винних у їхньому скоєнні. Вже під час військових дій на території колишньої Югославії розпочався збір та фіксація фактів порушень, документуванням яких займалися спеціально створені Комісія експертів ООН та місії ЄС. Їхню діяльність було продовжено у межах МТКЮ, утворення якого стало підтвердженням того, що воєнні злочини є неприпустимими, а покарання винних осіб залишається першочерговим завданням для міжнародної спільноти. Основна робота з розслідування фактів порушень та покарання винних розпочалася тільки після підписання Дейтонських та Ердутської мирних угод, коли прокурорська та слідча служби МТКЮ змогли розгорнути повномасштабну роботу на території колишніх югославських республік. До взаємодії, під сильним тиском ЄС і США, були залучені національні уряди західнобалканських країн, які спочатку уникали співпраці з трибуналом, але, за умов отримання допомоги на відновлення та реформування своїх країн, почали виконувати свої зобов'язання. Це дозволило прокурорській службі трибуналу зосередитися виключно на справах проти політичних та військових високопосадовців, а національним судам у колишніх югославських республіках – займатися розглядом справ, відкритих проти військовослужбовців нижнього та середнього рівнів.

7. При вивченні правозахисного та гуманітарного напрямів діяльності міжурядових та громадських об'єднань у країнах колишньої Югославії було виявлено наступне.

Під час активної фази Балканської кризи правозахисна діяльність ОБСЄ, інституцій ЄС та ООН, низки неурядових спеціалізованих організацій зосередилася на організації місій та різних робочих груп моніторингу та спостереження за дотриманням прав людини. Незважаючи на незначну ефективність цих місій, які здебільшого фіксували порушення та не змогли припинити воєнні злочини, їх звіти та аналітичні огляди заклали основу для детального розслідування злочинів після припинення збройних конфліктів. Упродовж воєнного періоду правозахисна робота міжурядових та громадських організацій сприяла оповіщенню світової громадськості про воєнні злочини, відкриттю регіональних представництв Управління Верховного комісара у справах людини та Інститутів омбудсменства у колишніх югославських республіках. Їх зусилля дозволили розробити довготривалі проекти, спрямовані на подолання наслідків порушень та формування атмосфери толерантності у повоєнних суспільствах. Правозахисна робота у постконфліктний період була переорієнтована на сприяння демократизації колишніх югославських республік; реорганізацію судової та правової системи, вирішення майнових питань; налагодження міжобщинного діалогу, проведення просвітницької, інформаційної та пропагандистської роботи з метою укріплення довіри; надання всіх видів психологічної, соціальної, емоційної підтримки постраждалим.

Гуманітарні проблеми, викликані перебігом військових дій та воєнними злочинами, були масштабними, тому їхня ліквідація продовжується й у 2010-х рр. Насамперед, під час збройних конфліктів зусилля міжурядових та громадських організацій, що координувалися УВКБ, зосереджувалися на наданні невідкладної допомоги постраждалим та вимушеним переселенцям. Іншим напрямом діяльності були спеціальні заходи з оцінки пошкоджень майна, житлових і господарських споруд; пошуку осіб, яких арештовували або викрадали. Після припинення військових дій відбулася переорієнтація акцентів у роботі гуманітарних інституцій, зусилля яких спрямовувалися на подолання наслідків війни: продовження постачання необхідних гуманітарних вантажів; сприяння психологічній та соціальній адаптації постраждалих, біженців і військовослужбовців; відновлення об'єктів медичної, соціальної та житлової інфраструктури. Окрім того, розроблялися механізми повернення вимушених вигнанців і розшуку загиблих та зниклих без вісти.

Специфіка роботи національних громадських організацій полягала у тому, що їхня діяльність, на відміну від міжурядових, мала змішаний та комплексний характер. Національні організації активно співпрацювали із чисельними волонтерськими групами та громадськими центрами, разом з якими було вироблено два дієвих підходи до подолання наслідків воєнних злочинів – "мирний активізм" та "подолання минулого". У їхніх межах відбувалося надання гуманітарної, політичної, правової допомоги мирному населенню, біженцям, жертвам злочинів. Також розвивалися антивоєнні ініціативи; формувалася культура ненасилля, толерантності й етноконфесійної терпимості у постюгославських суспільствах. Значні зусилля докладалися для підтримки та соціалізації постраждалих, вигнанців, адаптації військовослужбовців до мирного життя. Окремим вектором стало розслідування злочинів, засудження винних,

ознайомлення громадськості зі ступенем провини з кожної сторін, причетної до скоєння злочинів.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми. Подальшого вивчення потребують питання взаємодії національних урядових інституцій з громадськими об'єднаннями у колишніх югославських республіках; дослідження нормативно-правової бази, розробленої для подолання наслідків воєнних злочинів на місцевому рівні; детальне ознайомлення з механізмами "роботи з минулим". Більш ретельне вивчення означених питань буде можливим із часом, коли відкриють архіви нових незалежних держав, що виникли на просторах колишньої Югославії.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

Статті у фахових виданнях

1. Шимкевич К.О. Роль ООН у вирішенні проблеми військових злочинів під час міжетнічного конфлікту в Югославії (1990-ті рр.) / Катерина Шимкевич // Південний архів. Історичні науки: Збірник наукових праць. – Херсон: Видавництво ХДУ, 2009. – Вип. 30. – С. 21–26.
2. Шимкевич К.О. Концентраційні табори колишньої Югославії на території Боснії і Герцеговини, Сербії та Хорватії / К.О. Шимкевич // Культурологічний вісник: Науково-теоретичний щорічник Нижньої Наддніпряни. – Запоріжжя: "Просвіта", 2010. – Вип. 24. – С. 52–59.
3. Шимкевич К.О. Співпраця Міжнародного трибуналу в Гаазі з урядами колишніх югославських республік / К.О. Шимкевич // Слов'янський вісник: збірник наукових праць. Серія: Історичні та політичні науки / Рівненський інститут слов'янознавства Київського славістичного університету. – Рівне: РІС КСУ, 2010. – Вип. 9. – С. 168–175.
4. Шимкевич К.О. Координуюча роль ООН у врегулюванні кризової ситуації у колишній Югославії (перша половина 1990-х рр.) / К.О. Шимкевич // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – Запоріжжя: ЗНУ, 2010. – Вип. XXVIII. – С.423–429.
5. Шимкевич К.О. Нюрнберзький і Гаазький військові трибунали: спільне та особливе / К.О. Шимкевич // Слов'янський вісник: збірник наукових праць. Серія: Історичні та політичні науки / Рівненський інститут слов'янознавства Київського славістичного університету. – Рівне: РІС КСУ, 2010. – Вип. 10. – С.263–268.
6. Шимкевич К.О. Євроінтеграція як чинник формування етнічної та національної ідентичності у республіках колишньої Югославії / К.О. Шимкевич // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – Запоріжжя: ЗНУ, 2012. – Вип. XXXII. – С. 347–351.
7. Шимкевич К.О. "Подолання минулого": досвід врегулювання протиріч у постконфліктних суспільствах на прикладі колишньої Югославії / К.О. Шимкевич // Гілея: науковий вісник. – 2013. – № 75. – С. 146–148.
8. Шимкевич К.О. Основні напрямки діяльності міжурядових та громадських організацій щодо подолання наслідків воєнних злочинів на теренах колишньої Югославії (1991–2008 рр.) / К.О. Шимкевич // Наукові праці історичного

факультету Запорізького національного університету. – Запоріжжя : ЗНУ, 2015. – Вип. XXXXIV. – С. 326–331.

9. Шимкевич К.О. Інформативні можливості джерел особистого походження з вивчення воєнних злочинів у колишній Югославії / Шимкевич К.О. // Гілея : науковий вісник. – 2016. – № 104 (1). – С. 86–89.

Статті у закордонних виданнях

10. Шимкевич Е. Роль общественных организаций в процессе мирного урегулирования в Хорватии (1990–2000-е гг.) / Екатерина Шимкевич // Журнал международного права и международных отношений. – 2013. – № 1. – С. 54–58.

11. Шимкевич К. Участие гуманитарных организаций в восстановлении инфраструктуры республик бывшей Югославии в постконфликтный период (вторая половина 1990-х – начало 2000-х гг.) / Катерина Шимкевич // Codrul Cosminului. – 2013. – Vol. XIX. – Issue 1. – pp. 93–106.

Публікації в інших наукових виданнях

12. Шимкевич К.О. Проблема цінності людського життя на тлі етнічного конфлікту в Югославії (1991–1995 рр.) / Шимкевич Катерина // Гуманістичні цінності світових цивілізацій і проблеми сучасного світу : збірник студентських наукових праць / Гол. ред. О.І. Кожухар. – Кривий Ріг, 2008. – Вип. 4. – С. 32–34.

13. Шимкевич К.О. Проблема порушення прав людини під час міжетнічного конфлікту в Югославії (1989–1995 рр.) / Шимкевич К.О. // Збірник наукових статей "60 річниця прийняття "Загальної декларації прав людини" (2008 р.) / За заг. ред. С.М. Тимченка і Т.О. Коломоець. – Запоріжжя : ЗНУ, 2008. – С. 331–335.

14. Шимкевич К.О. Розслідування злочинів проти мирного населення у колишній Югославії Комісією експертів ООН: компетенція та специфіка діяльності / Катерина Шимкевич // Актуальні проблеми вітчизняної та світової історії: збірник наукових статей учасників Третіх всеукраїнських драгоманівських читань молодих істориків (12 березня 2010 р.) / Відп. ред. О.В. Потильчак. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2010. – С. 349–354.

15. Шимкевич К.О. Перші спроби аналізу проблеми військових злочинів в українській науковій періодиці / Шимкевич Катерина // Збірник праць студентів, аспірантів і молодих вчених "Молода наука – 2011": у 5 т. / Запорізький національний університет. – Запоріжжя : Просвіта, 2011. – Т. 5. – С. 184–187.

16. Шимкевич К.О. Діяльність міжнародних організацій по вирішенню наслідків "балканської кризи": спроба періодизації / Шимкевич Катерина // Молода наука. Збірник праць аспірантів та студентів історичного факультету Запорізького національного університету. – Запоріжжя : ЗНУ, 2012. – Вип. 3. – С. 116–119.

17. Шимкевич К. Діяльність міжнародних гуманітарних та правозахисних організацій під час "Балканської кризи" (1989–2006 рр.) / К. Шимкевич // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – Історія. – 2013. – Вип. 1 (114). – С. 68–69.

18. Шимкевич К.О. Міжнародні та локальні організації у вирішенні проблеми військових злочинів у колишній Югославії: спроба класифікації / Шимкевич К.О. // Глобальні військово-політичні конфлікти ХХ ст.: світовий та регіональний

виміри (до 100-річчя початку Першої світової війни). – Запоріжжя : Тандем-У, 2014. – С. 125–129.

19. Шимкевич К.О. Міфи про "Велику Сербію" та "Велику Хорватію": спроби реалізації та розвінчання / Шимкевич К.О. // По той бік Дніпра: вплив контраверсійних образів "іншого українця" на формування ментальних кордонів : Науковий збірник. – Запоріжжя : Тандем-У, 2015. – С. 46–52.

20. Шимкевич К.О. Миротворча діяльність НАТО в Югославії в рамках політики підтримання регіональної безпеки / Катерина Шимкевич // Україна – НАТО: питання євроатлантичної інтеграції України. Матеріали інформаційно-просвітницького семінару. – Запоріжжя : ЗНУ, 2008. – С.31–33.

21. Шимкевич К.О. Висвітлення військових злочинів у документах Міжнародного трибуналу по кримінальним злочинам в колишній Югославії / Катерина Шимкевич // Каразінські читання (історичні науки) : тези доповідей 62-ї Міжнародної наукової конференції молодих вчених (24 квітня 2009 р.). – Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2009. – С. 361–362.

22. Шимкевич К.О. Сили ООН з охорони у колишній Югославії: від миротворчості до військового втручання / Шимкевич К.О. // Всесвітня історія та актуальні проблеми міжнародних відносин: статті та матеріали Міжнар. наук.–прак. конф., присвяченої пам'яті професора Г.Л. Бондаревського / Під ред. М.С. Бурьяна. – Луганськ : ТОВ "Віртуальна реальність", 2010. – Ч. I. – С.418–424.

23. Шимкевич К.А. Специфика освещения военных преступлений в Югославии (1990-е – 2000-е гг.) в украинской и российской периодике / К.А. Шимкевич // Молодая наука в классическом университете: в 7 ч. – Иваново : Иван. гос. ун-т, 2011. – Ч. 4.– С.148.

24. Шимкевич К.О. Історичні витоки сучасних етнорелігійних проблем у республіках колишньої Югославії / Шимкевич К.О. // Актуальні проблеми міжнародних відносин і зовнішньої політики країн світу : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (13–14 жовтня 2011 р.) / За ред. В.Й. Лажніка та С.В. Федонюка. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2011. – С. 303–305.

25. Шимкевич К.О. Зміни у геополітичному становищі країн югославської федерації після закінчення "холодної війни" / Шимкевич Катерина Олександрівна // Розпад Радянського Союзу та міжнародні інтерпретації завершення "холодної війни" : 20 років потому : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (2–4 листопада 2011 р.) – Запоріжжя : Інтер-М, 2011. – С. 78–82.

26. Шимкевич К.А. Военные преступления в Югославии: гуманитарные аспекты решения проблемы / К.А. Шимкевич // Молодая наука в классическом университете : в 8 ч. – Иваново : Иван. гос. ун-т, 2012. – Ч. 4.– С. 98.

27. Шимкевич К.О. Проблема біженців як один із проявів "балканської кризи" 1990-х рр. / Шимкевич К.О. // Всесвітня історія та актуальні проблеми міжнародних відносин: стат. та матеріали III Міжнар. наук.–прак. конф., присвяченої пам'яті професора Г.Л. Бондаревського (34 квіт. 2012 р.) / Під ред. М.С. Бурьяна. – Луганськ : ТОВ "Віртуальна реальність", 2012. – С. 416–419.

28. Шимкевич К.О. Резолюції Ради Безпеки ООН (1991–2006 рр.): вироблення механізмів вирішення проблеми "балканської кризи" / Шимкевич К.О.

// Придніпровські соціально-гуманітарні читання: Матеріали Кіровоградської сесії I Всеукраїнської науково-практичної конференції (15 червня 2012 р.): у 2-х частинах – Дніпропетровськ : ТОВ "Інновація", 2012. – Ч. 2. – С. 63–65.

29. Шимкевич К.О. Державотворчі процеси в Боснії та Герцеговині: реалії та перспективи / К. Шимкевич // Актуальні проблеми всесвітньої історії: аксіологічні засади державотворення : матеріали Міжнародної наукової конференції 21 листопада 2012 р., Київ, Державна установа "Інститут всесвітньої історії НАНУ" / За заг. ред. Кудряченка А.І. – К. : ПП : "Фоліант", 2012. – С. 138–140.

30. Шимкевич Е.А. Роль религиозного фактора в межэтнических конфликтах в странах бывшей Югославии (1990-е – 2000-е гг.) / Е.А. Шимкевич // Актуальные проблемы международных отношений и дипломатии (вторая половина XX – начало XXI в.) : материалы международной научно-практической конференции, Витебск, 25–26 апреля 2013 г. / Вит. гос. ун-т; редкол.: А.П. Косов (отв.ред.) [и др.]. – Витебск : ВГУ им. П.М. Машерова, 2013. – С. 246–248.

31. Шимкевич К.О. Прояви геноциду та "етнічних чисток" під час "балканської кризи" кінця XX – початку XXI ст. / Шимкевич К.О. // Геноциди та етнічні конфлікти у XX столітті: матеріали круглого столу до 100-ї річниці геноциду вірменського народу на теренах Османської імперії (17 квітня 2015 р.). – Запоріжжя : Інтер-М, 2015. – С. 140–144.

АНОТАЦІЯ

Шимкевич К.О. Участь міжурядових та громадських організацій у подоланні наслідків воєнних злочинів у країнах колишньої Югославії (1991–2008 рр.). – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.02 – всесвітня історія. – Київський університет імені Бориса Грінченка. – Київ, 2016.

Воєнні злочини, спричинені Балканською кризою кінця XX – початку XXI ст., мали масштабні прояви та наслідки. До безпосереднього подолання останніх була залучена ціла низка міжурядових та неурядових організацій як міжнародного, так і національного рівнів. Вони різнилися за своєю компетенцією, але взаємодіяли та координували свої дії у наданні комплексної гуманітарної, правової та іншої допомоги. У діяльності всіх організацій можна виділити два періоди – воєнний та постконфліктний. В період 1991–2008 рр. була утворена своєрідна система, яка дозволила розв'язати проблему воєнних злочинів на двох рівнях – міжнародному та місцевому. З утворенням Регіональної комісії у 2008 р. подолання наслідків воєнних злочинів у контексті "подолання минулого" перейшло, здебільшого, на національний та місцевий рівень.

Ключові слова: воєнні злочини, колишня Югославія, Балканська криза, Комісія експертів ООН, МТКЮ, СООНО, ОБСЄ, громадські організації, "мирний активізм", "робота з минулим".

АННОТАЦИЯ

Шимкевич Е.А. Участие межправительственных и общественных организаций в решении последствий военных преступлений в странах бывшей Югославии (1991–2008 гг.). – На правах рукописи.

Диссертация на соискание научной степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.02 – всемирная история. – Киевский университет имени Бориса Гринченка. – Киев, 2016.

Военные преступления, вызванные Балканским кризисом конца XX – начала XXI вв., имели масштабные проявления и последствия. Непосредственным преодолением последних занимались межправительственные и неправительственные организации, как международного, так и национального уровней. Они отличались по своей компетенции, но взаимодействовали и координировали действия в предоставлении комплексной гуманитарной, правовой и другой помощи. В деятельности всех организаций можно выделить два периода – военный и постконфликтный. В период 1991–2008 гг. была создана своеобразная система, которая позволила решить проблему военных преступлений на двух уровнях – международном и местном. С созданием Региональной комиссии в 2008 г. преодоление последствий военных преступлений в контексте "преодоления прошлого" перешло, в основном, на национальный и местный уровни.

Ключевые слова: военные преступления, бывшая Югославия, Балканский кризис, Комиссия экспертов ООН, МТБЮ, СООНО, ОБСЕ, общественные организации, "мирный активизм", "работа с прошлым".

ANNOTATION

Shymkevych K.O. Participation of intergovernmental and nongovernmental organizations in overcoming of war crimes consequences in the former Yugoslav republics (1991–2008). – Manuscript.

Dissertation for the Candidate degree in Historical Sciences, specialty 07.00.02 – World history. – Borys Grinchenko Kyiv University. – Kyiv, 2016.

Dissertation is devoted to the complex analysis of the activities of intergovernmental and nongovernmental organizations (NGOs) in the field of overcoming of war crimes consequences in former Yugoslavia during 1991–2008, which previously was not a subject of the special research. The war crimes were caused by deep interethnic contradictions between Bosnian Muslims, Croats, Kosovo Albanians, Macedonians, Montenegrins and Serb, were supported by that time national leaders and had a mass character. Mass violations in the Western Balkans needed the interruption of the world community, which was represented by the international organizations and NGOs. Mutual affords were directed to stop the mass violations, to overcome the consequences of the war crimes and to prevent violations in the future. Diplomatic affords of European institutions were combined with the politics of sanctions, peace enforcement and NATO air bombing, which finally stopped war crimes in Bosnia and Herzegovina, Croatia, Kosovo and Macedonia. There were specially created UNPROFOR, UN Commission Experts, ICTY and number of missions to deal with the issues to stop war crimes in the former Yugoslavia, to investigate mass

violations of the human rights and to punish the organizers and executors of the war crimes. The authorities of the former Yugoslav republics primary were delaying the cooperation with the International Tribunal, but under the pressure of the EU and USA finally were actively involved into the process.

Additionally to the process of research of the war crimes and litigation of the war criminals, there were organized a fruitful cooperation between international institutions and local volunteers and NGOs in the field of humanitarian and human rights aid. The main affords were focused on the emergency aid for refugees, displaced and affected persons, financial aid from donor countries, landmine problem, cultural reconstruction and rebuilding of the social infrastructure, housing and humanitarian sector, reorganization of police, court, political and legal systems in former Yugoslav republics.

National NGOs dealt with the realization of long-term projects of "peace activism" and "dealing with past". The main attention was paid to the forming of nonviolence culture, ethnic and confessional tolerance in post-Yugoslav societies.

In the activities of the intergovernmental organizations and NGOs of both international and national (local) levels we can define two main periods: "war" and "post-conflict", which differed by main priorities in the overcoming of the war crimes consequences. Finally, with the creation of the Regional Commission Tasked with Establishing the Facts about All Victims of War Crimes and Other Serious Human Rights Violations Committed on the Territory of the Former Yugoslavia in the period from 1991-2001 the initiatives in peace-building processes, which combined the affords of international and local organizations, was mostly redirected on the national level.

Key words: war crimes, former Yugoslavia, Balkan crisis, UN Commissions Experts, ICTY, UNPROFOR, OSCE, nongovernmental organizations, peace activism, dealing with the past.